

б. Якість інформаційного забезпечення соціальної політики. Макарова О. В., Саріогло В. Г., Терещенко Г. І. та ін.; за ред. Е.М. Лібанової

Горная М.А., ассистент кафедры статистики, ГВУС «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана»

Статистический анализ общеобязательного государственного страхования: социально-экономическая нормаль. В статье предложено применение метода построения социально-экономической нормали для определения оптимального соотношения показателей деятельности страховщиков, обеспечивающих гармоничное развитие, эффективность и стабильное качество работы государственного социального страхования Украины. Методы исследования базируются на общенаучных принципах и фундаментальных положениях экономической теории, социальной философии и статистической науки. По результатам анализа установлено необходимость комплексного статистического оценивания состояния и тенденций государственного социального страхования, определен комплекс вопросов социального мониторинга как инструмента поддержки управленческих решений.

Ключевые слова: социальная статистика; социально-экономическая нормаль; социальное страхование; фонды общеобязательного государственного социального страхования; статистический анализ.

Horna M.O., Assistant of the Statistics Chair, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, self-governing (autonomous) research university.

Statistical analysis of the obligatory state insurance: socio-economic aspect. The article reveals the use of the method of construction of socio-economic normal to determine the optimal balance of insurers' activity, providing a harmonious development, efficiency and stable quality of the state social insurance of Ukraine. Methods based on general principles and fundamental positions of economic theory, social philosophy and statistical science are investigated. The analysis proved the need for a comprehensive statistical evaluation of the status and trends of social insurance, identified issues of social monitoring as a tool of management support.

Key words: social statistics; socioeconomic normal; social insurance; Obligatory State Social Insurance Funds; statistical analysis.

УДК 336.226.4.05Тоб:336.743.06](045)

Гуляєва Л.П.,

канд. екон. наук, доцент кафедри фінансів та кредиту АПСВТ

Еволюція податку Тобіна як інструмента регулювання фінансових ринків

У статті проведено аналіз та систематизацію існуючих концептуальних підходів до трактування сутності податку Тобіна. Автор розкриває ідеї нобелівського лауреата Дж.Тобіна щодо оподаткування валютних операцій для досягнення валютної стабільності у світі. Досліджує концептуальні підходи послідовників Дж.Тобіна до трактування економічної сутності, механізму оподаткування, наслідків упровадження податку Тобіна у практичну діяльність.

Ключові слова: податок Тобіна, податок на фінансові операції, податок на валютні операції, фінансові ринки, іноземна валюта.

Прошло більше 40 років, з того часу як відомий економіст, лауреат Нобелівської премії Джеймс Тобін на своїй лекції 1972 р. у Принстоні запропонував для зниження нестабільності валютних курсів в умовах краху Бреттон-Вудської валютної системи ввести на міжнародному рівні податок на обмін валют (currency transaction tax) [1]. Податок, що надалі стали називати податком Тобіна, за задумом автора мав зменшити обсяги короткострокових спекулятивних операцій з валютою, і, таким чином, стати інструментом забезпечення міжнародної валютної стабільності.

Періодичні кризи у світовій економіці дають поштовх для поновлення дискусій та

пропозицій щодо введення податку Тобіна у реальну економічну практику. Особливо гостра дискусія розгорілася у світовій спільноті після прийняття рішення 11 країн Європейського союзу ввести у близькому майбутньому (орієнтовно з 2014р.) аналог податку Тобіна – податок на фінансові операції. В таких умовах вивчення концепції Дж.Тобіна щодо оподаткування валютних операцій та її еволюції в економічній науці набуває нової актуальності, теоретичної та практичної цінності у зв'язку з необхідністю оцінки можливостей, наслідків уведення такого податку для сучасних економік, розробки механізму його впровадження для конкретних країн світу.

Першим серед провідних економістів світу необхідність введення податку на фінансові спекуляції обгрунтував Дж.М. Кейнс. Дж.Тобін розвинув ідею Кейнса, запропонувавши ввести на міжнародному рівні податок на валютні операції. Надалі податок Тобіна активно розроблявся зарубіжними ученими, серед яких В.Рейнхарт, А.Торнелл, Б.Ейченгрін, Ч.Віплов, П.Спен, група експертів Європейської комісії, Гафіятуллін А.Р., Бондаренко О.Ю., Малініна Т.А., Намінова Ю.В., М.Оверченко та інші. Незважаючи на активність зарубіжної науки, проблеми теорії та практики функціонування податку Тобіна є малодослідженими вітчизняними ученими, оскільки публікацій на вказану тематику в Україні надзвичайно мало (праці О.Чумакової, Г.Азаренкової, І.Шкодінної, С.Реверчук, У.Штибель). Однак, у світлі введення Євросоюзом податку на фінансові операції, зростає практична цінність подальшого дослідження теоретичних аспектів та механізму практичної реалізації податку Тобіна в сучасних умовах.

Метою статті є аналіз та систематизація існуючих концептуальних підходів до трактування економічної сутності податку Тобіна. Для досягнення мети ставляться завдання: проаналізувати концепцію Дж.Тобіна щодо оподаткування валютних операцій; вивчити концептуальні підходи послідовників Дж.Тобіна до оподаткування фінансового сектора; прослідкувати еволюцію трактування економічної сутності податку Тобіна.

Ідея оподаткування фінансового сектора почала розглядатися з позиції її обмежуючого впливу на спекулятивну фінансову діяльність ще Дж.М.Кейнсом. Дж. Кейнс говорив про необхідність поділу операцій на ринку цінних паперів на спекулятивні й реальне інвестування, віддаючи перевагу як фактору розвитку економіки довгостроковому реальному інвестуванню. Видатний економіст порівнював спекулятивну діяльність з казино, стверджуючи, що «казино повинні в інтересах суспільства бути недоступними та дорогими» [2, с.3]. Доводячи необхідність впливу держави на спекулятивну діяльність, Кейнс зазначав: «Спекулянти не можуть зробити ніякої шкоди, як бульбашки у постійному потоці підприємств. Але ситуація стає серйозною, коли підприємство перетворюється у бульбашку у вирі спекуляції» [3, с.104]. Для трансформації спекулятивних капіталів у реальні Кейнс пропонував посилити оподаткування на ринку цінних паперів: «Введення значного державного податку на всі види біржових угод купівлі-продажу цінних паперів могло б виявитися найбільш корисною реформою для того, щоб пом'якшити переважання спекуляції над підприємництвом у Сполучених Штатах» [4, с.95]. Запроваджуючи податки на фінансові операції, на думку Кейнса, суспільство робить спекулятивну діяльність дорогою й менш вигідною для учасників фінансових ринків.

Джеймс Тобін, вважаючи себе учнем Кейнса, продовжив його ідею, запропонувавши ввести невеликий за розміром ставки (0,5-1% від обсягу валютної операції) міжнародний податок на валютні операції (currency transaction tax). Оподатковуватись мали обмін валют та операції з будь-якими фінансовими інструментами, деномінованим в іноземній валюті. Акумуляувати надходження податку на валютні операції, на думку Дж.Тобіна, могли Міжнародний валютний фонд або Світовий банк.

За задумом Тобіна податок істотно підвищить трансакційні витрати на проведення короткострокових спекулятивних операцій, перетворивши більшість з них на неприбуткові або низькоприбуткові, проте не перешкоджатиме довгостроковим фінансовим операціям та торгівлі у нефінансовому секторі економіки. Оскільки, як вважав учений, саме спекуляції є причиною нестабільності світової валютної системи, їх обмеження через введення податків знижуватиме волатильність валютних курсів [1].

Розрахунки підтверджують, що впровадження податку на обмін валюти автоматично роблять не вигідними спекулятивні короткострокові вкладення в іноземну валюту (валютний арбітраж), адже, наприклад, вкладання коштів в іноземну валюту строком на один день з доходністю 551,3% після подвійної сплати податку (купівля та продаж валюти) принесе спекулянту такий самий дохід, що й інвестиції на такий самий строк в національну валюту під 4% [2, с.4]. За іншими розрахунками для короткострокових операцій витрати на податок будуть значними навіть за низької ставки податку: наприклад, при ставці 0,25% обмін валюти зі зворотним обміном коштує 60% на рік, якщо проводиться кожний робочий день, 12,5% – якщо щотижня, 3% – щомісяця [5].

Можливість скорочувати частку короткострокових операцій на фінансовому ринку є важливою перевагою податку, зважаючи на те, що нині у світі 80% валютних угод укладаються на строк до 7 днів, а понад 50% – завершуються протягом дня [5]. Крім того, введення такого податку посилить ступінь свободи грошово-кредитної політики на національному рівні, що втрачається через залежність економіки країни від валютно-курсних коливань.

Однак, у 70-80-х рр. ХХ ст. ідеї Тобіна не знайшли підтримки, бо вважалися нездійсненними, непрактичними у зв'язку з неможливістю одночасного введення податку в усьому світі та технічною нездатністю на той час збирати інформацію про фінансові операції в цілях адміністрування податку. І сам автор ідеї сумнівався у її реалістичності, наголошуючи для досягнення мети податку на необхідності його введення у всіх країнах, що було дійсно малореалістичним. І нині більшість фахівців [2; 9; 12] погоджуються з ефективністю податку лише за умов: 1) його впровадження на міжнародному рівні; 2) оподаткування не тільки операцій з іноземною валютою, а саме всіх фінансових інструментів, що унеможлиблюватиме уникнення податків шляхом вкладання коштів в ті фінансові активи, що не оподатковуються.

Надалі ідея Тобіна розроблялася багатьма вченими, проте з 70-х рр. ХХ ст. розуміння сутності податку Тобіна та механізму його реалізації істотно змінилося – пропозиції послідовників та сучасників кардинально відрізняються від ідей Дж.Тобіна. Нині суспільство, і представники влади, фінансового сектора, і науковці термін «податок Тобіна» почали застосовувати не лише до податків на валютні операції, як це пропонував нобелівський лауреат, а розширили поняття податку до оподаткування будь-яких фінансових операцій з будь-якими фінансовими інструментами. Отже, податок Тобіна пройшов еволюцію від податку на валютні операції до податку на фінансові операції.

У табл.2 наведено основні характеристики концептуальних підходів учених, що стали прихильниками податку Тобіна та розвивали цю ідею у своїх працях. Варто звернути увагу, що, як сам Тобін, так і його послідовники, підтримуючи ідею введення податку, не давали конкретних рекомендацій щодо податкових ставок, хоча переважають пропозиції в межах 0,01-2%.

Таблиця 2

Розвиток концепції податку Тобіна у світовій економічній науці

Характеристики	Тобін Дж. (1978, 1991рр.)	Рейнхарт В. (1991р.)	Торнелла А. (1988, 1990рр.)	Ейченгрін Б., Віплов Ч. (1993р.)	Спен П. (1995р.)	Експерти Європейського союзу (2013р.)
Об'єкт оподаткування	Спот та форвардні операції обміну валют	Іноземні фінансові активи-ви, що належать національним власникам	Зміна очікуваної прибутковості фінансових активів в національній та іноземній валютах	Безвідсоткові депозити в центральному банку, еквівалентні операціям з іноземною валютою	Всі фінансові інструменти, операції з іноземною валютою.	Акції, облигації, похідні фінансові інструменти.
Операції, що не підлягають оподаткуванню	Пов'язані з обслуговуванням реального сектора економіки	Немає	Повернення в країну дивідендів від реального капіталу за кордоном	Немає	Немає (у особливих ситуаціях – операції органів влади)	Операції влади, обслуговування реального сектора економіки, населення.

Продовження таблиці 2

1	2	3	4	5	6	7
Ставка податку	Пропорційна та єдина 0,5%	Пропорційна	Пропорційна, роз-раховується за спеціальною формулою, залежить від стану ринку	Неявна, варіюється залежно від процентної ставки	Дворівнева струк-тура: основна ставка та додаткова	Пропорційна: 0,01% (деривативи), 0,1% (акції, облигації)
Рівень застосування	Міжнародний	Національний	Національний	Національний	Міжнародний	Регіональний (Євросоюз).
Адміністрування податку	Національні уряди	Національні уряди	Національні уряди	Національні центральні банки	Національні уряди	Національні уряди, рівень Євросоюзу
Координація на міжнародному рівні	МВФ / Світовий банк	Немає	Неявна через між-народні механізми регулювання валютного курсу	Немає	Обов'язкова. Можливо МВФ / Світовий банк	Немає. Рівень Євросоюзу.
Розпорядження коштами	МВФ / Світовий банк	Національні уряди	Немає податкових надходжень	Центральні банки	Міжнародні інституту, менш бажано-національні	Національні уряди, рівень Євросоюзу
Стратегічні цілі	Знизити обсяги короткострокових спекуляцій, волатильність валютного курсу	чітко невизначені	Скоротити диспропорцію між реальними і фінансовими інвестиціями, зменшивши частку останніх	Знизити обсяги короткострокових спекуляцій і волатильність валютного курсу	Знизити обсяги короткострокових спекуляцій і волатильність валютного курсу	Підвищити вне-сок сектору у розвиток економіки, забезпечити стабільність фінансових ринків

Джерело: [2, с.8, 41-48], доповнено автором за джерелами [1; 6; 7].

Концепція Тобіна про необхідність податкового регулювання валютного ринку знайшла відображення у працях В.Рейнхарта [7]. Податок Тобіна у версії В.Рейнхарта є податком на іноземні фінансові активи, що належать національним власникам. Вчений вбачав у податку Тобіна інструмент досягнення рівноваги обмінного курсу, пропонуючи оподатковувати всі операції, що здійснюються в країні з іноземними фінансовими активами. У такому варіанті податок Тобіна знижує привабливість іноземних активів для національних інвесторів, стимулює їх вкладати кошти в національні активи, підтримуючи валютний курс національної валюти. Тому після введення податку відбуватиметься перерозподіл потоків капіталу через їх спрямування з іноземних фінансових ринків до національних.

Можливості та механізм впровадження податку Тобіна у практику також досліджував А.Торнелл. Науковець дотримувався думки, що податок на міжнародні операції може усунути волатильність короткострокових процентних ставок в економіці, і, отже, невизначеність, яка знижує привабливість довгострокового фінансування. Тим самим, податок Тобіна перерозподілятиме потоки капіталу в економіці з фінансової сфери у реальний сектор, оскільки підвищуватиме привабливість довгострокових реальних інвестицій порівняно з короткостроковими фінансовими інвестиціями [8, с. 5].

Торнелл запропонував ввести пропорційну ставку «t» податку Тобіна, базою оподаткування для якої має бути специфічний розрахунковий показник «зміни в очікуваннях інвесторів», а саму ставку розглядав як показник швидкості таких змін [8, с.11]. Модель оподаткування у Торнелла фундаментально відрізняється від Тобіна і побудована таким чином, що ефективність податку полягає у його здатності знижувати волатильність процентних ставок, та у результаті скорочувати існуючу диспропорцію між реальними та фінансовими інвестиціями, знижуючи привабливість останніх для інвестора. Водночас забезпечення податкових надходжень до бюджету держави як ціль не ставиться і передбачається, що у довгостроковій перспективі обсяг надходжень від податку дорівнюватиме нулю. Це пояс-

нюється тим, що згідно з моделлю Торнелла спочатку у кризових ситуаціях для миттєвої ліквідації спекулятивних атак на валютному ринку будуть застосовуватися заборонні рівні ставки податку (до 100%), але через деякий час внаслідок впливу податку ситуація стабілізується, і це означатиме, що показник швидкість змін (ставка податку) в ідеалі матиме нульове значення при нормальних стабільних умовах розвитку економіки (відповідно надходжень до бюджету при нульовій ставці не буде).

Сучасні фахівці вважають підхід Торнелла складним та неможливим для практичної реалізації [2, с.45], однак, на відміну від Дж.Тобіна з його фіксованою незмінною податковою ставкою та обмеженим колом фінансових інструментів, перевагою підходу Торнелла є динамізм моделі і можливість змінювати і ставку податку, і базу оподаткування залежно від конкретних реальних обставин в економічній системі.

Альтернативним варіантом практичної реалізації податку Тобіна як податку на валютні операції може стати неявний податок у формі створення страхових резервів банків у центральному банку [2, с.47-48] (Ейченгрін Б., Віпловз Ч., 1993р). Кожен банк, здійснюючи операції з іноземною валютою, зобов'язуватиметься відкривати у центральному банку безпроцентний депозит строком на рік у національній валюті, еквівалентний за обсягом угоди з іноземною валютою. Ефективність даного підходу, на нашу думку, обмежується декількома факторами: під дію податку потрапляють тільки банківські операції з іноземною валютою, тоді як інші учасники ринку не охоплені податком, що стимулюватиме реорганізацію фінансового бізнесу й ухилення від необхідності резервування коштів під валютні операції; а регулюючи лиш один сектор фінансового ринку буде неможливо досягти основної мети податку – зниження спекулятивної складової ринку.

Інший науковець П. Спен також вважає, що у чистому вигляді податок на валютні операції, яким його бачив Дж.Тобін, є нежиттєздатним, оскільки він знижує ліквідність фінансових ринків, одночасно стимулюючи ухилення від сплати податку, та не дає довгоочікуваного ефекту підвищення стабільності цін на фінансових ринках. Та податок Тобіна може стати ефективним інструментом контролю за умови застосування дворівневої структури податкових ставок основної низької ставки податку, що в звичному режимі буде застосовуватися для всіх валютних операцій, та додаткової ставки («доплати»), яка застосовуватиметься до спекулятивних операцій у кризові періоди виходу ринкового валютного курсу поза валютний коридор, встановлений державою [2, с. 25–26]. Таким чином, податок в стабільній ситуації не заважатиме розвитку фінансового ринку, а в кризових – знижуватиме нестабільність ринку.

У кризових 90-х рр.ХХ ст.(кризи в Мексиці, Південно-Східній Азії, Росії) податок Тобіна став розглядатися як інструмент стримування глобальних фінансових операцій (не тільки валютних), наповнення бюджету держав, справедливого перерозподілу коштів у суспільстві. Питання щодо введення податку Тобіна почало гостро підніматися на рівні влади. Так, у 1995р. французький прем'єр-міністр Л. Жоспен запропонував ввести податок 0,1% на угоди з іноземною валютою. У 1999р. Європейський парламент виступив з доповіддю, що аналогічний податок у розмірі 0,5% для Європи генеруватиме 360 млрд.дол. США на рік [9, с.85]. Прихильниками податку Тобіна стали відомі фінансисти У.Баффет і Д.Сорос. Так, У.Баффет висловлювався за введення 100% податку на доходи, отримані від короткострокових операцій (до року) з цінними паперами або деривативами. [10, с.79]

Особливу підтримку податок Тобіна одержав серед антиглобалістів. У грудні 1997р. І.Рамоне розпочав дебати навколо податку Тобіна на сторінках газети «Le Monde Diplomatique», редактором якої він був. Рамоне запропонував створити асоціацію для підтримки введення цього податку під назвою «АТТАС» (Асоціація по оподатковуванню фінансових операцій для надання допомоги громадянам). Ідею підтримали провідні міжнародні організації глобального руху за справедливість, зокрема, The Alternate Investment Management Association Limited (AIMA), Halifax Initiative, британська War on Wants, німецький дослідницький центр World Economy, Ecology and Development (WEED) та інші. Громадянське суспільство нещадно критикувало економічну діяльність транснаціонального рівня, насамперед, фінансову, що стала асиметрично вільною від оподатковування за рахунок «офшорного серфінгу» – вільного руху капіталу в країні з максимально вигідними

умовами бізнесу [11]. Просте й дієве вирішення цих проблем вбачалося у введенні податку Тобіна, але не на валютні операції, як передбачав автор ідеї, а на весь фінансовий сектор або на всі операції з фінансовими інструментами.

Таким чином, зміни в сутності податку Тобіна, викликані активною полемікою у сіспільстві, практичними кроками влади були кардинальними порівняно з базовою ідеєю нобелівського лауреата, тому пізніше сам Тобін відрікся від податку [11]. В інтерв'ю 2001р. італійській незалежній радіомережі «Radio Popolare» [13] Джеймс Тобін дистанціювався від глобального руху за справедливість: «Є установи й групи в Європі, які використовували податок Тобіна як питання більш широкої кампанії з причин, що виходять далеко за межі моєї пропозиції. Моя пропозиція стала свого роду віхою у антиглобалістській програмі». Дж.Тобін не був противником глобалізму та вільної торгівлі, не ставив за мету максимально будь-якими шляхами наповнити державні бюджети. Його головною метою було за рахунок податку на операції з іноземною валютою пом'яшити коливання обмінного курсу валют, а не вирішення за рахунок фінансового сектора глобальних соціальних проблем людства. Як бачимо, податок Тобіна почав жити окремим життям: сучасні варіанти його реалізації далекі від початкової ідеї, а сам податок став інструментом політичної боротьби.

Світовий досвід нараховує багато різних варіантів податків [12, с. 17], які у широкому розумінні нині називають податком Тобіна:

- податок на валютні операції (currency transactions (Tobin) tax) – оригінальна ідея Дж.Тобіна, власне це і є «справжній» податок Тобіна;
- податок на операції із цінними паперами (securities transactions tax). Це податок на продажі всіх або конкретних цінних паперів;
- податок на банківські операції (bank transactions tax): на депозити або на зняття грошей з банківських рахунків чи інші види банківської діяльності;
- державні мита (documentary stamp duties);
- податок з капіталу (реєстраційний податок). Стягується із приросту капіталу підприємств (з обсягу позик, випуску акцій, облігацій). Податкова база може включати всі чи окремі форми капіталу, чи організації певного типу;
- різні форми зборів та податків на банківські бонуси (винагороди топ-менеджерам банківських установ).

Отже, світовий досвід має реальні приклади введення різних варіантів податку Тобіна як податку на різні види фінансових операцій (хоча оригінальна ідея у тому варіанті, що її пропонував Тобін ще ніколи не впроваджувалась у міжнародну практику). Наприклад, різні податки або збори, пов'язані зі здійсненням купівлі-продажу цінних паперів, існують у Великобританії, Австрії, Греції, Люксембургу, Польщі, Португалії, Іспанії, Швейцарії, Гонконгу, Китаї й Сінгапурі, у штаті Нью-Йорк (США) тощо [14]. Є досвід оподаткування фінансових операцій через створення загальнодержавних спеціальних стабілізаційних фондів. Так, у Швеції в 2009 р. за рахунок спеціального податку з банків створено стабілізаційний фонд, спрямований на зміцнення фінансової стабільності в умовах фінансових криз [9].

Проте Швеція має також сумнозвісний негативний досвід оподаткування операцій з цінними паперами [15]. У 1984 р. Швеція ввела 0,5% податок на купівлю-продаж акцій, проте, оскільки оподатковувалися і покупка, і продаж, для фінансової угоди реальна ставка податку становила 1%. У 1986 р. ставка була збільшена удвічі, та податок не виправдав очікування влади: щорічні податкові надходження від нього у середньому склали всього 10% від запланованих. У день офіційного оголошення податку, ціни на акції на торговельних майданчиках країни впали на 2,2%. Коли ставку податку підвишили у два рази, ціни знову впали ще на 1%. У січні 1989р. введено ставку податку 0,002% для паперів з фіксованим доходом зі строком погашення до 90 днів включно, та 0,003% – для облігацій зі строком погашення п'ять і більше років. І хоча податок на папери з фіксованим доходом був нижчим, ніж на акції, його вплив на обсяги торгівлі був драматичнішим: протягом першого тижня податку обсяг торгів облігаціями знизився на 85%, ф'ючерсами – на 98%, ринок опціонів припинив існування. У 1990-1991рр. розуміючи невдачу податкової політики, податок на

цінні папери у декілька етапів був скасований повністю. Ринок цінних паперів негайно відреагував – активність торгів почала зростати.

У Великобританії аналогом податку Тобіна є гербовий збір з придбання британських акцій, введений з 1808р. З 1963 р. ставка збору коливалася у різні роки від 1до 2%, поки з 1984 р. не почалась тенденція до її зниження до теперішнього рівня 0,5% [16] Однак, збір фактично не виконує регулятивної функції, оскільки, внаслідок наявності податкових пільг, понад 70% операцій з акціями британських компаній не підпадають під оподаткування [17].

Після кризових 2007-2008рр. активним прибічником податку стала Франція. У 2009р. президент Франції Н.Саркозі вніс пропозицію ввести податок на фінансові операції в рамках країн групи G20, хоча ідея не була прийнята групою [18]. Політичні лідери Н.Саркозі (Франція), Г.Браун (Великоританія), Ф.Кастро (Куба) пропонували використовувати доходи від податку Тобіна на глобальному рівні: для боротьби проти зміни клімату та у якості страхування від майбутніх банківських криз [18].

Проте ідея впровадити новий податок для фінансового сектора економіки знайшла підтримку серед лідерів багатьох країн Євросоюзу. Поворотним моментом у дискусії щодо перспектив введення податку Тобіна у сучасну економічну практику стала пропозиція Європейської комісії 2011р. (остаточно прийнята 14 лютого 2013р.) ввести у Європейському союзі аналог податку Тобіна – податок на фінансові операції (Financial Transaction Tax, FTT), до якої приєдналися 11 країн Європейського союзу (Бельгія, Німеччина, Естонія, Греція, Іспанія, Франція, Італія, Австрія, Португалія, Словенія й Словаччина). Зазначимо, що ці країни створюють разом більше 90% ВВП євросони [19].

Податкова реформа у Європейському Союзі передбачає введення податку на фінансові операції фінансових інститутів, що здійснюються останніми на свою користь або на користь клієнта. За операціями купівлі-продажу акцій та облігацій, фінансові інститути, задіяні в цьому процесі, сплачуватимуть податок у розмірі 0,1% вартості цінних паперів, за операціями купівлі-продажу деривативів – 0,01% від їх вартості. Планується, що більша частина доходів від податку залишатиметься у бюджетах країн-членів Євросоюзу, а кожна держава матиме право підвищувати ставки податку. Сплачуватись податок буде двічі – як покупцем, так і продавцем фінансових активів. Зауважимо, що інформація щодо податку в Євросоюзі розміщена Європейською комісією у відкритому доступі [6], однак, поки що відсутній деталізований опис бази оподаткування, податкових пільг, оскільки як на рівні окремих країн, так і на рівні Євросоюзу йде робота над розробкою механізму функціонування податку. На даний момент розроблено, скоріше концепцію, ніж механізм її реалізації.

Свою концепцію оподаткування Євросоюз називає «потрійним» підходом, що означає одночасне виконання трьох умов:

- 1) податок застосовуватиметься до всіх ринків (біржових, позабіржових);
- 2) об'єктом оподаткування є максимальна кількість інструментів (акції, облігації, деривативи). Деталізованого переліку елементів бази оподаткування ще немає у відкритому доступі, однак, відомо, що не оподатковуватимуться фінансові операції, які забезпечують поточну господарську діяльність підприємств реального сектора та життєдіяльність населення, наприклад, кредитування, страхування, банківські депозити, валюто-обмінні операції, емісія цінних паперів підприємствами та органами влади;
- 3) суб'єктами оподаткування стануть всі професійні учасники фінансового ринку (банки, управляючі компанії, інвестиційні фонди, страхові компанії, пенсійні та хедж фонди та інші). Це дозволить звести до мінімуму потенційні ухилення від сплати податку шляхом трансформації капіталу в інші фінансові інструменти, переведення капіталу в інші країни чи іншими шляхами.

Хоча закон про податок на фінансові операції поширюється тільки на країни ЄС, сфера його дії буде ширшою, оскільки оподаткування здійснюватиметься за двома правилами [6]:

- «принцип місцезнаходження агента» (першочерговий) – означає, що оподатковуватимуться всі фінансові операції фінансових інститутів, які визнано резидентами країн, де введено податок (або клієнт фінансового інституту зареєстрований у зоні дії податку);
- «принцип видання активу» (другорядний) – під оподаткування потрапляють всі

фінансові інститути, незалежно від місця їх реєстрації чи знаходження, якщо вони здійснюють операції з фінансовими активами, емітованими у зоні дії податку.

Останній принцип робить невигідним виведення фінансової діяльності або самої організації за межі зони дії податку, тому що фінансові активи, емітовані в зоні дії податку, однаково підлягають оподаткуванню, незалежно від того в якій країні світу вони продаються. Фінансові інститути не сплачуватимуть податок тільки у випадку, якщо вони зареєстровані поза зоною дії податку, не працюватимуть з клієнтами з 11 країн Євросоюзу, що ввели податок, і утримаються від будь-яких фінансових операцій з фінансовими інститутами, розташованими в цих країнах [11].

Проти ідеї Євросоюзу виступають владні кола Великобританії, США, Нідерландів. Американські бізнес-асоціації, включаючи Торговельну палату США й Форум фінансових послуг вважають: «Подібні новаторські однобічні теорії податкової юрисдикції безпрецедентні й не відповідають існуючим нормам міжнародного податкового права, а також давно діючим міжнародним договорам. Високий ризик того, що їхнє прийняття призведе до подвійного й багаторазового оподаткування, погіршення міжнародного співробітництва щодо збирання податків і торговельного протекціонізму»[20]. Але все ж, з одного боку, влада у багатьох країнах світу має політичну підтримку суспільства у радикальних кроках посилення оподаткування фінансового сектора, а з іншого боку, обрано вдалий післякризовий момент для реформи. Проте пересічний громадянин, приймаючи рішення на користь податку, нажалі не розуміє, що у випадку невдачі, всі негативні наслідки такого політичного рішення ляжуть на плечі простих громадян.

За результатами дослідження доходимо висновків:

- Дж.Тобін запропонував ввести міжнародний податок на валютні операції з інструментами, деномінованими в іноземній валюті, метою якого було зниження волатильності валютних курсів на міжнародному рівні;
- в сучасних умовах розуміння сутності податку Тобіна відрізняються від базової ідеї. Нині «податком Тобіна» називають не лише податки на валютні операції, як це пропонував нобелівський лауреат, а податки на будь-які фінансові операції з будь-якими фінансовими інструментами.
- податок за підтримки антиглобалістів перетворився у інструмент політичної боротьби, потенційне джерело наповнення бюджетів, вирішення соціальних проблем, а його економічне призначення – обмежувати спекуляції, підвищувати ефективність фінансових ринків – відійшло на задній план;
- світова практика має приклади введення різних варіантів податку Тобіна як податку на окремі види фінансових операцій. Але революційним кроком у регулюванні фінансових ринків стало рішення Європейського Союзу ввести податок на фінансові операції фінансових інститутів. Вперше податок Тобіна вводиться спільно великою кількістю країн на регіональному рівні на широкий перелік фінансових операцій. Однак, наслідки такого кроку є суперечливими, недостатньо дослідженими, а тому виникає ризик, що сам податковий тягар замість фінансового сектора ляже на плечі простих громадян та підприємств реального сектора економіки.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку полягають у вивченні світового досвіду впровадження податку Тобіна, потенційних можливостей та ефективності впровадження податку в сучасних умовах та оцінка соціально-економічних наслідків такого кроку.

Література

1. Tobin J. A Proposal for International Monetary Reform // Eastern Economic Journal. – July/October 1978. – Volume IV. – No. 34. – pp. 153–159.
2. Spahn P.B. International Financial Flows and Transactions Taxes: Survey and Options [Електронний ресурс] // IMF Working Paper, WP/95/60. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/cat/longres.aspx?sk=1136>
3. Keynes J. M. The General Theory of Employment, Interest and Money, 1936. [Електронний ресурс] // Project Gutenberg of Australia // eBooks. – Режим доступу: <http://via.biblioeconomicus.googlepages.com>

4. Гафиятуллин А.Р. Эволюция теорий налогового регулирования инвестиционных процессов / А.Р. Гафиятуллин // Вестник УрФУ. Серия «Экономика и управление». – 2010. – №4. – С.94-103.
5. Налог Тобина [Электронный ресурс] // Финансовый портал «Налоговещание». – Режим доступа: <http://taxman.org.ua/news.php?id=45>
6. Proposal for a council directive implementing enhanced cooperation in the area of financial transaction tax. {SWD(2013) 28 final}, {SWD(2013) 29 final} Brussels, COM(2013) 71 final, 2013/0045 (CNS),14.02.2013 [Электронный ресурс] // European Commission. – Режим доступа: http://ec.europa.eu/taxation_customs/taxation/other_taxes/financial_sector/
7. Reinhart V. The 'Tobin Tax', Asset Accumulation, and the Real Exchange Rate // Journal of International Money and Finance (London). – 1991, December. – Vol. 10. – No. 4. – pp. 420-31.
8. Tornell A. Real vs. Financial Investment: Can Tobin Taxes Eliminate the Irreversibility Distortion?// Journal of Development Economics. – April 1990. – Volume 32, Issue 2. – pp. 419-444
9. Almenberg J., Magnus Wiberg. Taxing financial transactions // Sveriges riksbank economic review. – 2012. – No.1. – pp.84-102.
10. Чумакова О.А. Налог Тобина как противодействие финансовой нестабильности в мире /О.А.Чумакова //Бизнесинформ.– 2010. – № 4. – С.79-82.
11. Маркетти Р. «Налог Тобина» в Евросоюзе: парадоксальное балансирование между антиглобализационной социальной справедливостью и гармонизацией мирового рынка [Электронный ресурс], 18 April 2013. – Режим доступа: <http://wpfdc.org/>
12. Бондаренко О.Ю., Малинина Т.А., Наминова Ю.В. Новые подходы к налогообложению финансового сектора в свете мирового финансового кризиса. – Москва: ФГБОУ ВПО «РАНХГС при президенте РФ», 2013. – 73 с.
13. Col popolo anti globalizzazione non ho niente in comune. Intervista al Premio Nobel per Economia James Tobin [Электронный ресурс]//VITA// 06.09.2001. – Режим доступа: <http://www.vita.it>
14. Dillon J. An Idea Whose Time Has Come: Adopt a Financial Transactions Tax [Электронный ресурс] // KAIROS Policy Briefing Paper. – 2010. – No. 24. – Режим доступа: <http://www.kairoscanada.org>
15. Pomeranets A. Financial Transaction Taxes: The International Experience and the Lessons for Canada //Bank of Canada Review.– Autumn, 2012.– pp.3-13.
16. Jackson P., A. O'Donnell. The effects of stamp duty on equity transactions and prices in the UK Stock Exchange // Bank of England Discussion Paper, 1985. –No. 25. – 33p.
17. The effectiveness of Keynes-Tobin transaction taxes when heterogeneous agents can trade in different markets: A behavioral finance approach [Электронный ресурс] // Oxera Consulting Ltd., 2007. – Режим доступа: <http://www.oxera.com>
18. Sarkozy to press for 'Tobin Tax'» [Электронный ресурс]. // BBC News. –19 September, 2009. – Режим доступа: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8264774.stm>
19. 11 eurozone states ready to launch financial transactions tax: EU tax commissioner [Электронный ресурс]// The Economic Times. – 9 October, 2012. – Режим доступа: <http://economictimes.indiatimes.com>
20. Оверченко М. Европейские страны вводят налог на финансовые операции [Электронный ресурс]// Электронное периодическое издание «Ведомости». – Режим доступа: <http://www.vedomosti.ru>

Гуляева Л.П., канд. экон. наук, доцент кафедры финансов и кредита АТСОТ

Эволюция налога Тобина как инструмента регулирования финансовых рынков. В статье осуществлен анализ и систематизация существующих концептуальных подходов к трактованию налога Тобина. Автор раскрывает теоретические подходы нобелевского лауреата Дж. Тобина к налогообложению валютных операций и достижению международной валютной стабильности. Проанализированы подходы последователей Дж. Тобина к обоснованию экономической сущности, оценке введения налога в современную практику.

Ключевые слова: налог Тобина, налог на финансовые операции, налог на валютные операции, финансовые рынки, иностранная валюта.

Huliayeva L.P., Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Finance and Credit, Academy of Labour, Social Relations and Tourism.

Evolution of the Tobin tax as an instrument of financial markets regulation. The article presents the analysis and systematization of the current conceptual approaches to the study of the Tobin tax. The author concludes that the Tobin tax was changed from currency transactions tax to financial transaction tax. The author reveals the Nobel laureate James Tobin's theoretical approach to foreign currency transaction taxation and the achievement of international monetary stability. Also conceptual approaches of J. Tobin followers to the interpretation and the practical possibilities of Tobin tax introduction are analyzed.

Key words: Tobin tax, financial transaction tax, currency transaction tax, financial markets, foreign exchange.